บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษากลวิธีการแสดงเป็นนางวิพาร์ในละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์นี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของบทบาทการแสดงเป็นนางวิพาร์ในละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ ฉบับปรับปรุงปี พ.ศ. 2536 โดยอาจารย์เฉลิมศักดิ์ เย็นสำราญ โดยมุ่งศึกษาองค์ประกอบของการแสดงของนางวิพาร์ในละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ วิเคราะห์กระบวนท่ารำ และกลวิธีการรำของนางวิพาร์ในการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์

โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยจากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ หรือเอกสารทางวิชาการและบทความที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ศึกษาจากการสังเกตและชมวีดีทัศน์การแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ ตอนอุบายนางทั้งเจ็ดถึงนางแมวเย้ยซุ้ม ณ สังคีตศาลา พ.ศ. 2536 ฝึกปฏิบัติท่ารำของนางวิพาร์จากอาจารย์นพรัตน์ หวังในธรรม และอาจารย์เฉลิมศักดิ์ เย็นสำราญ ศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏยศิลป์ไทยและดุริยางค์ไทย ตลอดจนบุคคลที่มีประสบการณ์ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแสดงละครนอก เรื่องไชยเชษฐ์ ตอนอุบายนางทั้งเจ็ดถึงนางแมวเย้ยซุ้ม จากนั้นจึงดำเนินการรวบรวมข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดนำมาวิเคราะห์และสรุปผลได้ดังนี้

เรื่องไชยเชษฐ์ แต่งเป็นกลอนบทละครที่ใช้สำหรับแสดง ที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา จากการสืบค้นข้อมูลพบบทละคร 4 ฉบับคือ ฉบับอยุธยา ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ฉบับกรมศิลปากร และฉบับปรับปรุงปี พ.ศ. 2536 โดยอาจารย์เฉลิมศักดิ์ เย็นสำราญ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ใช้แสดงละครเช่นเดียวกัน คือเพื่อความบันเทิง ความสนุกสนาน ให้แง่คิดในการครองตนเป็นคนมีศีลธรรม บทละครฉบับอยุธยาเป็นบทละครที่เก่าแก่ที่สุด สังเกตจากตัวอักษร สระ รวมถึงการสะกดคำ จำนวนหลายตัวที่ต่างไปจากปัจจุบัน และมีเนื้อเรื่องยาวและสมบูรณ์ที่สุด สันนิษฐานว่าฉบับอยุธยานี้เป็นต้นฉบับของฉบับอื่นๆ ซึ่งมีเนื้อเรื่องและสำนวนคล้ายคลึงกัน ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 พบว่ามีเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกับฉบับอยุธยามาก แต่เนื้อเรื่องกระชับขึ้น ถ้อยคำและสำนวนภาษามีความไพเราะมากยิ่งขึ้น มีหลักเกณฑ์การแต่งเหมือนกลอนสุภาพหรือกลอนแปด โดยแบ่งเป็นสี่ตอน คือ ตอนที่ 1 นางสุวิญชาถูกขับไล่ ตอนที่ 2 พระไชยเชษฐ์ตามนางสุวิญชา ตอนที่ 3 พระไชยเชษฐ์เข้าเฝ้าท้าวสิงหล ตอนที่ 4 อภิเษกพระไชยเชษฐ์ และฉบับปรับปรุงปีพ.ศ. 2536 พบว่ามีเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกับฉบับอยุธยาและฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ส่วนเนื้อเรื่องที่นำมาแสดงจะมีการแบ่งเป็นตอน เป็นฉาก มีตอนอุบายนางทั้งเจ็ด ตอนพบพระโอรส ตอนนารายณ์ธิเบศประพาสป่า ตอนนางแมวเย้ยซุ้ม ซึ่งเป็นการนำบทละครฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ทั้งสี่ตอน

มาปรับปรุงขึ้นใหม่ โดยมีการกำหนดรายละเอียดต่างๆอย่างชัดเจน เช่น เพลง ฉาก การเคลื่อนไหวของตัวละครไปยังตำแหน่งต่างๆ ของเวที และอากัปกิริยาของตัวละคร

ประวัติการแสดงเรื่องไชยเชษฐ์ สันนิษฐานว่ามีการแสดงกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เนื่องจากตั้งแต่ครั้งอดีตนิยมนำละครนอกที่มีชื่อเรื่องนำหน้าที่เป็นสิริมงคล ซึ่งตรงกับคำว่าไชย เช่น ไชยเชษฐ์ อันมีความเชื่อว่าละครนอกเรื่องที่มีชื่อนำหน้าเป็นสิริมงคลนี้จะส่งผลให้งานหรือพิธีที่จัดให้มีขึ้นนั้นเกิดความเป็นสิริมงคล และปรากฏหลักฐานกลอนบทละครฉบับอยุธยาที่เป็นสำนวนเก่าแบบอยุธยามีการแสดงเป็นละครนอกที่เป็นแบบชาวบ้าน ผู้แสดงเป็นชายล้วน มีการรำแบบกระฉับกระเฉงคล่องแคล่ว ใช้ท่ารำอย่างง่ายๆ การแต่งกายเป็นแบบชาวบ้าน มุ่งเน้นความตลกขบขันและการดำเนินเรื่องที่รวดเร็ว ในสมัยรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงปรับปรุงละครนอกแบบชาวบ้านให้เป็นละครนอกแบบหลวง ทรงพระราชนิพนธ์บทละครนอก 6 เรื่อง เพื่อให้ละครหลวงแสดง รวมทั้งเรื่องไชยเชษฐ์ด้วย รูปแบบการแสดงเปลี่ยนไปจากเดิมคือ ใช้ผู้หญิงในราชสำนักเป็นผู้แสดง และแสดงในพระราชฐานเพื่อให้พระมหากษัตริย์ทอดพระเนตร โดยมีจุดมุ่งหมายในการดำเนินเรื่องรวดเร็วและมุ่งตลกขบขันเช่นเดียวกับละครนอกแบบเดิม ท่ารำแต่เดิมที่คล้ายอิริยาบถของชาวบ้านก็ทำให้มีความงดงามตามแบบอย่างละครใน แต่ปรับท่ารำให้มีความกระฉับกระเฉงว่องไวตามแบบละครนอก อีกทั้งดนตรีและเพลงร้องก็ปรับให้เหมาะกับท่ารำและกระบวนแสดงท่ารำที่มุ่งความกระชับและรวดเร็ว การแต่งกายเปลี่ยนเป็นแต่งตัวยืนเครื่อง ในสมัยรัชกาลที่ 4 เจ้าจอมมารดาทับทิมสนมเอกในรัชกาลที่ 5 (ต่อมาได้เป็นครูละครคณะวังสวนกุหลาบ) ได้เข้าถวายตัวเป็นศิษย์ฝึกหัดตัวนางกับเจ้าจอมมารดาลูกจันทร์ในรัชกาลที่ 2 และเจ้าจอมอรุ่นบุษบาในรัชกาลที่ 4 และเมื่อเด็กได้แสดงเป็นนางวิพาร์ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าแสดงตอนใด อาจสันนิษฐานได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 เจ้าจอมมารดาทับทิมได้เป็นครูละครหลวงในรัชกาลที่ 5 จึงสันนิษฐานได้ว่ามีการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์เช่นกัน กระทั่งสมัยรัชกาลที่ 9 กรมศิลปากรได้นำละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ ตอนนารายณ์ธิเบศร์ประลองศร มาจัดแสดงเป็นครั้งแรกในรูปแบบละครนอกแบบหลวง โดยมีนางสาวนพรัตน์ ไชยวสุ (หวังในธรรม) เมื่อครั้งยังเป็นนักเรียนโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์แสดงเป็นพระนารายณ์ธิเบศร์ ต่อมาจัดให้มีการแสดงตอนพบพระโอรส ซึ่งในตอนนี้ได้กล่าวถึงการรำฉุยฉายของนางวิพาร์ แต่ไม่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์ อาจารย์มนตรี ตราโมท (อดีตศิลปินแห่งชาติและผู้เชี่ยวชาญด้านดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร) จึงได้แต่งบทประกอบการรำฉุยฉายนางวิพาร์แบบสั้นขึ้น โดยมีอาจารย์ศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก (หม่อมครู) และอาจารย์มัลลี คงประภัศร์ (ครูหมัน) ร่วมกันประดิษฐ์ท่ารำ ต่อมาอาจารย์ศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก ได้ถึงแก่กรรมลงเมื่อปี พ.ศ. 2499 การรำฉุยฉายนางวิพาร์แบบสั้นจึงไม่ได้นำออกแสดง ทำให้ยังไม่มีโอกาสเผยแพร่การแสดงชุดดังกล่าว หลังจากนั้นเป็นต้นมาการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์มักนิยมแสดงเฉพาะตอนนางแมวเย้ยซุ้ม และในปี พ.ศ. 2504 ได้จัดให้มีการแสดงละครนอกเรื่อง

ไชยเชษฐ์ ตอนนางแมวเย้ยซุ้ม และรำฉุยฉายนางวิพาร์แบบสั้นขึ้นเป็นครั้งแรก ในงานพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2536 อันเป็นปีที่อาจารย์ลมุล ยมะคุปต์ ถึงแก่กรรมครบ 10 ปี คณะผู้แสดงละครสมัครเล่นศิษย์อาจารย์นพรัตน์ หวังในธรรม ได้จัดให้มีการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ ตอนอุบายนางทั้งเจ็ดถึงนางแมวเย้ยซุ้ม ณ เวทีสังคีตศาลา บริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และมีการแต่งขยายบทประกอบการรำฉุยฉายนางวิพาร์แบบยาวขึ้น โดยอาจารย์เฉลิม ศักดิ์ เย็นสำราญ ทั้งนี้อาจารย์เฉลิมศักดิ์ เย็นสำราญ รับบทแสดงเป็นนางวิพาร์ด้วย ประดิษฐ์ท่ารำโดยอาจารย์นพรัตน์ หวังในธรรม จัดเป็นการเผยแพร่ท่ารำฉุยฉายนางวิพาร์แบบยาวเป็นครั้งที่ 2 และเป็นการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ ติดต่อกันถึง 4 ตอน ตั้งแต่ตอนอุบายนางทั้งเจ็ดถึงนางแมวเย้ยซุ้มอย่างต่อเนื่องเป็นครั้งแรก หลังจากปี พ.ศ. 2536 แล้วก็มิได้มีการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ ติดต่อกันถึง 4 ตอนอีก จะมีเพียงการแสดงเฉพาะตอนนางแมวเย้ยซุ้มเท่านั้น

สำหรับครูผู้สอน ได้แก่ เจ้าจอมมารดาลูกจันทร์ในรัชกาลที่ 2 และเจ้าจอมอรุ่น บุษบาในรัชกาลที่ 4 ได้ถ่ายทอดกระบวนท่ารำตัวนางวิพาร์ให้แก่เจ้าจอมมารดาทับทิม ต่อมาเจ้าจอมมารดาทับทิมได้ถ่ายทอดกระบวนท่ารำตัวนางวิพาร์ให้แก่คณะละครวังสวนกุหลาบ ซึ่งต่อมาอาจารย์ลมุล ยมะคุปต์ และอาจารย์เฉลย ศุขะวณิช ได้จดจำกระบวนท่ารำของนางวิพาร์มาถ่ายทอดให้กับอาจารย์นพรัตน์ หวังในธรรม ได้แสดงเป็นครั้งแรก ซึ่งอาจารย์นพรัตน์ หวังในธรรม ได้ถ่ายทอดกระบวนท่ารำของนางวิพาร์ในตอนอุบายนางทั้งเจ็ดถึงนางแมวเย้ยซุ้มให้กับอาจารย์เฉลิมศักดิ์ เย็นสำราญ

บทละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ ตอนอุบายนางทั้งเจ็ดถึงนางแมวเย้ยซุ้ม ฉบับปรับปรุงปี พ.ศ. 2536 โดยอาจารย์เฉลิมศักดิ์ เย็นสำราญ นี้ มีการจัดแสดงติดต่อกันทั้ง 4 ตอน มีการจัดทำบทโดยการแบ่งเป็นฉากทั้งหมด 7 ฉาก คือฉากที่ 1 วางอุบาย ฉากที่ 2 ถูกขับ ฉากที่ 3 ตามนาง ฉากที่ 4 พบพระโอรส ฉากที่ 5 เข้าเมืองสิงหล ฉากที่ 6 นางแมวเย้ยซุ้ม และฉากที่ 7 คืนดี เนื้อเรื่องแสดงให้เห็นถึงภัยอันตรายของความอิจฉาริษยาของมนุษย์ ที่สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น โครงเรื่องแสดงถึงความพลัดพรากจากคนรัก และด้วยการให้อภัยทำให้พบความสันติสุขดังเดิม ตัวละครที่เป็นตัวดำเนินเรื่องสำคัญคือ ไชยเชษฐ์ นางสุวิญชา และนางวิพาร์ (นางแมว) ซึ่งเป็นพี่เลี้ยงของนางสุวิญชา มีบทเด่นที่คอยรับใช้และช่วยเหลือนางสุวิญชาตลอดทั้งเรื่อง

นางวิพาร์ เป็นตัวนางที่เป็นสัตว์ ในละครนอกแบบหลวง ที่ทำหน้าที่ดำเนินเรื่อง และมีความสำคัญตัวหนึ่งในละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ทั้ง 4 ตอน ได้แก่ ตอนอุบายนางทั้งเจ็ด ตอนพบพระโอรส ตอนนารายณ์ธิเบศร์ประพาสป่า และตอนนางแมวเย้ยซุ้ม นางวิพาร์เริ่มแสดงตั้งแต่ตอนอุบายนางทั้งเจ็ด และเริ่มทำบทตั้งแต่ตอนพบพระโอรส กระทั่งจบเรื่อง โดยนางวิพาร์ปรากฏบทบาทในฉากที่ 1 วางอุบาย ฉากที่ 2 ถูกขับ ฉากที่ 3 พบพระโอรส ฉากที่ 6 นางแมวเย้ยซุ้ม และฉากที่ 7 คืนดี ซึ่งนางวิพาร์มีบทบาทแสดงดังนี้

ตอนอุบายนางทั้งเจ็ด กล่าวถึงบทบาทแสดงของนางวิพาร์ในฉากที่ 1 วางอุบาย และฉากที่ 2 ถูกขับ โดยนางวิพาร์ไม่มีบทบาทการรำและมีบทบาทการเจรจาที่เป็นการเจรจาแบบแทรกระหว่างตัวละครอื่นกำลังทำบท และมีเพียงการแสดงสีหน้าและแววตาแบบไม่พอใจ เนื้อเรื่องคือนางทั้งเจ็ดวางอุบายว่านางสุวิญชาคลอดลูกเป็นท่อนไม้ ทำให้พระไชยเชษฐ์เข้าใจผิดขับไล่นางสุวิญชาออกจากเมือง โดยมีนางวิพาร์ติดตามไปด้วย

ตอนพบพระโอรส กล่าวถึงบทบาทแสดงของนางวิพาร์ในฉากที่ 3 พบพระโอรส โดยนางวิพาร์จะมีบทบาทการรำตีบท การรำเดี่ยวฉุยฉายนางวิพาร์ และบทบาทการเจรจาที่เป็นการเจรจาแบบแทรกระหว่างตัวละครอื่นกำลังทำบท เนื้อเรื่องคือ นางวิพาร์และนางสุวิญชาช่วยกันขุดหาพระโอรสแต่ไม่พบ นางวิพาร์จึงบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าหากขุดพบพระโอรสนางวิพาร์จะรำถวาย ในที่สุดก็พบพระโอรส นางวิพาร์จึงรำฉุยฉายนางวิพาร์ถวาย

ตอนนารายณ์ธิเบศร์ประพาสป่า ไม่ได้กล่าวถึงบทบาทของนางวิพาร์

ตอนนางแมวเย้ยชุ้ม กล่าวถึงบทบาทแสดงของนางวิพาร์ในฉากที่ 6 นางแมวเย้ยชุ้ม และฉากที่ 7 คืนดี โดยในฉากที่ 6 นางแมวเย้ยชุ้มนี้ นางวิพาร์จะมีบทบาทการรำตีบท และบทบาทการเจรจาที่เป็นการเจรจาแบบแทรกระหว่างตัวละครอื่นกำลังทำบท และฉากที่ 7 คืนดี นางวิพาร์ไม่มีบทบาทการรำ มีเพียงบทบาทการเจรจาที่เป็นการเจรจาแบบแทรกระหว่างตัวละครอื่นกำลังทำบท เนื้อเรื่องคือ นางวิพาร์ทราบว่าพระไชยเชษฐ์มาคอยพบนางสุวิญชาอยู่ที่ชุ้มประตูเมือง นางวิพาร์จึงออกไปเยาะเย้ยพระไชยเชษฐ์จนพอใจจึงกลับเข้าเมือง กระทั่งพระไชยเชษฐ์และนางสุวิญชาได้พบและคืนดีกัน

ดังเนื้อเรื่องย่อนี้ พระไชยเชษฐ์มีมเหสีหลายองค์ โดยมีนางสุวิชญาเป็นมเหสีเอก มเหสีอีกเจ็ดองค์คิดอุบายที่จะกำจัดนางสุวิญชา โดยทำทีว่ามีช้างเผือกลักษณะดีที่ในป่าให้พระไชยเชษฐ์ไปคล้องช้างนั้น เมื่อนางสุวิญชาคลอดลูก นางทั้งเจ็ดนำเอาพระโอรสไปฝังไว้ที่โคนต้นไทร แล้วเอาท่อนไม้มาวางไว้แทน เมื่อพระไชยเชษฐ์กลับมา พบว่านางสุวิญชาคลอดลูกเป็นท่อนไม้ ทำให้พระไชยเชษฐ์โกรธ นางสุวิญชา จึงสั่งประหารชีวิตนางแต่พระพี่เลี้ยงทั้งสี่ได้ทูลขอไว้ นางแก้วสัจจาผู้เป็นมารดาของพระไชยเชษฐ์มาเตือนสติพระไชยเชษฐ์ จนพระไชยเชษฐ์คิดออกติดตามนางสุวิญชา ฝ่ายนางสุวิญชาถูกขับไล่ออกจากเมืองไป มีนางวิพาร์หรือนางแมวสาวใช้คนสนิทติดตามไปด้วย นางวิพาร์บอกความจริงแก่นางสุวิญชาว่า พระโอรสถูกฝังไว้ที่ต้นไทรนี้ ทั้งสองพยายามขุดหาแต่ไม่พบ นางวิพาร์จึงได้บนบานต่อเทพยดาว่าหากพบพระโอรส นางวิพาร์จะรำฉุยฉายถวาย ในที่สุดก็พบพระโอรส นางวิพาร์จึงรำฉุยฉายเพื่อเป็นการใช้บน นางสุวิญชาและนางวิพาร์จึงพาพระโอรสเดินทางไปยังเมืองสิงหล ท้าวสิงหลให้พระนามพระโอรสว่าพระนารายณ์ธิเบศร์ ครั้นพระนารายณ์ธิเบศร์ออกประพาสป่า ก็ได้พบกับพระไชยเชษฐ์ เกิดการต่อสู้กันโดยการเสี่ยงธนู พระไชยเชษฐ์เสี่ยงธนูใส่พระนารายณ์ธิเบศร์กลายเป็นขนมนมเนย พระนารายณ์ธิเบศร์เสี่ยงธนูใส่พระไชยเชษฐ์กลายเป็น

พวงมาลัย ทั้งสองจึงทราบว่าเป็นพ่อลูกกัน พระนารายณ์ธิเบศร์อาสาพาบิดาเข้าเมืองสิงหล โดยให้พระไชยเชษฐ์มาซ่อนอยู่ที่ซุ้มประตูเมือง เมื่อนางวิพาร์ทราบข่าว จึงมาเยาะเย้ยพระไชยเชษฐ์ ครั้นต่อมาพระนารายณ์ธิเบศร์จึงพาพระไชยเชษฐ์เข้าเฝ้าท้าวสิงหล ท้าวสิงหลแสร้งทำไม่พอใจพระไชยเชษฐ์ จึงให้นางสุวิญชาเป็นผู้ตัดสินใจเอง ซึ่งภายหลังนางก็ยอมคืนดีกับพระไชยเชษฐ์

ละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ ตอนอุบายนางทั้งเจ็ดถึงนางแมวเย้ยซุ้ม มีรูปแบบการแสดงตามบทบาทที่ได้กล่าวไว้ในบทละคร มี 2 บทบาท คือการแสดงเป็นแบบการรำตีบทและการแสดงที่เป็นการเจรจา การแสดงเป็นแบบการรำตีบทนั้น เป็นการใช้ท่ารำพื้นฐานของตัวนาง แต่มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบุคลิกของแมว คือมีความคล่องแคล่ว รวดเร็ว และสอดแทรกจริตกิริยาท่าทางที่เลียนแบบจากธรรมชาติของแมว เช่น การเปล่งเสียงร้องแบบแมว การกระโดด การเดินแบบสะดุ้งตัวขึ้นซึ่งคล้ายกับการเดินแบบย่องของแมว และการแสดงที่เป็นการเจรจานั้น เป็นการเจรจาแบบแทรกในขณะที่ตัวละครอื่นกำลังทำบท โดยผู้แสดงเป็นผู้กำหนดคำเจรจาด้วยตนเอง รวมถึงการทำเสียงกระแอมในลำคอ และการทำเสียงแบบแมวที่ร้องว่า แมว แมว แมว แม่วๆๆๆๆ... แม่ว) และละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ ตอนอุบายนางทั้งเจ็ดถึงนางแมวเย้ยซุ้ม สามารถแบ่งรูปแบบการแสดงได้ 3 ตอน คือตอนวางอุบายถือเป็นส่วนประกอบของการแสดง ตอนพบพระโอรสถือเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินเรื่อง และตอนพบพระโอรสที่มีการรำเดี่ยว(รำฉุยฉายนางวิพาร์) เป็นส่วนประกอบของการแสดง

การถ่ายทอดการรำของนางวิพาร์ในการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ พบว่า มีผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดท่ารำตอนนางแมวเย้ยซุ้มเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเป็นท่ารำที่ถูกบรรจุไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอนในวิทยาลัยนาฏศิลป ส่วนการรำเดี่ยวชุดฉุยฉายนางวิพาร์ ทั้งนี้เนื่องจากมีการต่อท่ารำเพื่อใช้ประกอบการเรียนรายวิชาอาศรมศึกษาและการสอบรำเดี่ยวมาตรฐาน ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลันนเรศวร ในขณะที่ท่ารำของนางวิพาร์ในตอนอื่นๆมิได้ถูกถ่ายทอดและเผยแพร่แต่อย่างใด

ผู้แสดงเป็นนางวิพาร์จะต้องเป็นผู้ที่ได้รับการฝึกฝนในกระบวนท่ารำเป็นอย่างดี เป็นผู้ที่มีทักษะความจำแม่นยำ โดยมีบุคลิกลักษณะและคุณสมบัติ คือมีรูปร่างค่อนข้างเล็กหรือมีส่วนสูงน้อยกว่าผู้รับบทเป็นนางสุวิญชาและพระไชยเชษฐ์ ฝึกหัดจริตกิริยาพร้อมทั้งเรียนรู้ท่ารำของละครนางกระทั่งมีความสามารถในการรำอวดฝีมือ มีทักษะการแสดงอารมณ์ตามบทบาทในการแสดง ศึกษาบุคลิกลักษณะของนางวิพาร์ มีความแม่นยำในบทละคร กระบวนท่ารำและจังหวะของเพลงที่ใช้ในการแสดง และมีเวลาในการฝึกซ้อมและฝึกหัดบาทบาทที่จะแสดงทุกวัน นอกจากนี้ผู้แสดงเป็นนางวิพาร์ยังต้องเตรียมตัวเพื่อแสดงเป็นนางวิพาร์ คือต้องสังเกตพฤติกรรมต่างๆของแมว ต้องเรียนรู้และทำการฝึกหัดจริตกิริยา และเรียนรู้ท่ารำของตัวนางที่เป็นสัตว์ในวรรณคดี อ่านและทำความเข้าใจกับบทละครว่าในฉากนี้ผู้ประพันธ์บทละคร หรือผู้กำกับการแสดงต้องการให้ผู้แสดงใส่อารมณ์ในการ

แสดงมากน้อยเพียงใด และต้องศึกษาบุคลิกลักษณะของนางวิพาร์ตามบทละครโดยละเอียด ศึกษาจังหวะของเพลงที่ใช้ในการแสดง ฝึกการใช้เสียงในระดับ สูง ต่ำ และเสียงพิเศษ เช่นการกระแอมในลำคอ ฝึกทำสีหน้าตามอารมณ์ต่างๆ ตามบทละคร ฝึกปฏิบัติท่ารำตามแบบเฉพาะของนางวิพาร์

ลักษณะเครื่องแต่งกายของนางวิพาร์ในการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ มีลักษณะการแต่งกายแบบยืนเครื่องตัวนางสีน้ำเงิน สวมศิราภรณ์ประดับศีรษะชนิดกระบังหน้าที่มีศีรษะแมวประดับอยู่ หรือเรียกว่าศีรษะแมว และแต่งหน้าตามแบบอย่างละครรำหรือการแต่งหน้าสวยงาม

เครื่องดนตรีใช้วงปี่พาทย์เครื่องหก ประกอบด้วยเครื่องตนตรี คือปี่ใน ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฆ้องวงใหญ่ ตะโพนไทย กลองทัด กลองแขก ฉิ่ง

เพลงที่ใช้ประกอบการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ ตอนอุบายนางทั้งเจ็ดถึงนางแมวเย้ยชุ้ม ในงานเทิดเกียรติอาจารย์ลมุล ยมะคุปต์ ปี พ.ศ. 2536 นั้น มีทั้งหมด 41 เพลง เพลงที่ใช้ประกอบการรำของนางวิพาร์มีทั้งหมด 10 เพลง โดยแบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ เพลงที่มีจังหวะเร็ว เพลงที่มีจังหวะช้า และเพลงที่ไม่มีเนื้อร้อง เพลงที่มีจังหวะเร็ว ได้แก่ เพลงร่ายนอก เพลงเย้ย เพลงเทพทอง เพลงกระบอกสองไม้สองไม้ เพลงสาลิกาแก้วรวบ 2 คำ เพลงที่มีจังหวะช้าได้แก่ เพลงฉุยฉาย เพลงแม่ศรี เพลงสีนวล และเพลงที่ไม่มีเนื้อร้องได้แก่ เพลงเชิดและเพลงเร็ว

การแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ จะเน้นความสมจริงที่อุปกรณ์ประกอบการแสดง จะไม่เน้นความสมจริงที่ฉาก ในการแสดงแต่ละครั้งจึงมีเพียงการกล่าวถึง โดยไม่ได้มีการจำลองฉากตามที่มีเขียนระบุไว้ในบทละคร ในการจัดแสดงส่วนใหญ่จะนิยมจัดแสดงบนเวทีที่มีการยกพื้นสูงหรือจัดแสดงที่เวทีกลางแจ้ง จึงทำให้ไม่สะดวกต่อการจัดฉาก จะมีเพียงอุปกรณ์ประกอบฉากที่ใช้ในการแสดงเพื่อให้การแสดงสมบูรณ์เท่านั้น

ลักษณะท่ารำของนางวิพาร์ในฉากที่ 4 บทเศร้า เสียใจ พบว่ามีลักษณะท่ารำของนางวิพาร์ที่เป็นท่านิ่งมีจำนวน 2 ท่า และลักษณะท่ารำของนางวิพาร์ที่เป็นท่าเคลื่อนไหวหรือท่าเชื่อมมีจำนวน 2 ท่า

ลักษณะท่ารำของนางวิพาร์ในฉากที่ 4 บทตั้งใจและมีความมุ่งมั่น พบว่ามีลักษณะท่ารำของนางวิพาร์ที่เป็นท่านิ่งมีจำนวน 38 ท่า ลักษณะท่ารำของนางวิพาร์ที่เป็นท่าเคลื่อนไหวหรือท่าเชื่อมมีจำนวน 21 ท่า

ลักษณะท่ารำของนางวิพาร์ในฉากที่ 4 บทซื่อสัตย์ จงรักภักดี พบว่ามีลักษณะท่ารำของนางวิพาร์ที่เป็นท่านิ่งมีจำนวน 87 ท่า ลักษณะท่ารำของนางวิพาร์ที่เป็นท่าเคลื่อนไหวหรือท่าเชื่อมมีจำนวน 37 ท่า

ลักษณะท่ารำของนางวิพาร์ในฉากที่ 6 บทเย้ยหยัน ประชดประชัน พบว่ามีลักษณะท่ารำของนางวิพาร์ที่เป็นท่านิ่งมีจำนวน 195 ท่า ลักษณะท่ารำของนางวิพาร์ที่เป็นท่าเคลื่อนไหวหรือท่าเชื่อมมีจำนวน 62 ท่า และลักษณะท่ารำที่เป็นกลวิธีพิเศษในการรำของนางวิพาร์มีจำนวน 23 ท่า

การใช้พื้นที่บนเวทีของนางวิฬาร์นั้น จะมีการใช้พื้นที่ทั้งส่วนกลางที่เรียกว่าหน้าอัดโดยมีลักษณะการรำแบบเฉียงตัวให้ผู้ชมเห็น และมีการใช้พื้นที่แทบทุกส่วนของเวที รวมถึงการกระโดดขึ้นนั่งบนเตียงด้วย ยกเว้นส่วนของเวทีที่อยู่ใกล้นักดนตรีและใกล้กับผู้ชม ทั้งนี้เพื่อเป็นการเคารพเครื่องดนตรี ให้เกียรตินักดนตรีและผู้ชม นอกจากนี้ยังอยู่ในระดับสายตาของผู้ชมพอดี ในกรณีที่ใช้ส่วนกลางเวที นางวิฬาร์จะอยู่ในตำแหน่งที่เยื้องออกมาระหว่างพระไชยเชษฐ์และพระพี่เลี้ยงทั้งสี่ เพื่อไม่ให้บังพระไชยเชษฐ์ และเวลาสนทนากับพระไชยเชษฐ์จะหันข้างให้ผู้ชม เพื่อไม่ให้หันหลังให้ผู้ชม ซึ่งนางวิฬาร์มีการใช้พื้นที่บนเวทีดังตำแหน่งต่างๆนี้ คือตำแหน่งของเวทีที่ 1 , 2 และ 3 จะเป็นพื้นที่ไม่ได้ใช้ เนื่องจากเป็นด้านหลังของเวที ตำแหน่งของเวทีที่ 4 จะใช้เฉพาะพื้นที่ ที่ติดกับตำแหน่งที่ 5 เท่านั้น เนื่องจากเป็นตำแหน่งที่อยู่ใกล้นักดนตรี ตำแหน่งของเวทีที่ 5 จะเป็นตำแหน่งที่ใช้งานมากที่สุด ตำแหน่งของเวทีที่ 6 จะใช้เฉพาะพื้นที่ ที่ติดกับตำแหน่งที่ 5 เท่านั้น ตำแหน่งของเวทีที่ 7 , 8 และ 9 จะเป็นพื้นที่ที่ไม่ได้ใช้ เนื่องจากเป็นตำแหน่งที่อยู่ใกล้ผู้ชม

นางวิฬาร์มีรูปลักษณ์ บทบาท ลักษณะนิสัย และบุคลิก ที่มีลักษณะแบบแผนเดียวกัน คือ นางวิฬาร์จะมีความคล่องแคล่วว่องไว ปราดเปรียว มีความเป็นผู้นำ ฉลาดหลักแหลม มีปฏิภาณไหวพริบดี ส่งผลให้รูปแบบการรำของนางวิฬาร์นั้น เน้นการรำตีบทโดยสอดแทรกอารมณ์ทุกบท ได้แก่ บทโกรธ บทเปรียบเปรยเย้ยหยัน บทเสแสร้ง ท่าทางการแสดงท่ารำมักรำแบบสะบัดสะบิ้ง ลอยหน้า ห่มเข่า แรงกว่าตัวนางปกติ โน้มลำตัวไปข้างหน้ามากกว่าปกติ และการกระโดดลอยตัว ในการรำบทท่าจะสอดแทรกจริตกิริยา การกระแอมในลำคอ และจริตกิริยาที่เลียนแบบจากกิริยาท่าทางของแมว คือการใช้น้ำเสียงสูงต่ำ หรือการทำเสียงเลียนแบบแมว รวมไปถึงกิริยาท่าทางของแมว ได้แก่ การเปล่งเสียงร้องแบบแมวว่า แมว แมว แมว แม่วๆๆๆๆ...แม่ว เพื่อให้การแสดงได้อารมณ์สมจริงตามบทบาทมากขึ้น

นางวิฬาร์นั้นมีชาติกำเนิดเป็นแมวหรือเป็นสัตว์เดียรัจฉาน จึงมีลักษณะท่ารำที่เป็นแบบแมวปรากฏอยู่ในการแสดง และผู้แสดงที่เป็นมนุษย์จึงต้องสวมบทบาทพร้อมทั้งแสดงความเป็นแมวได้อย่างแนบเนียน

ลักษณะของตัวละครที่เป็นแมวหรือสัตว์เดียรัจฉาน คือการจ้องมอง การจดจ้องอย่างตั้งใจก่อนที่จะกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อให้สำเร็จ เช่น การกระโดดเพื่อขึ้นที่สูง การกระโดดลงนั่งกับพื้น การกระโดดลอยตัวอยู่กับที่ และการทำเสียงเลียนแบบแมวตามธรรมชาติว่า แมว แมว

ลักษณะของมนุษย์ที่แสดงเป็นแมวหรือสัตว์เดียรัจฉาน คือนางวิฬาร์จะชอบอยู่ใกล้นางสุวิญชาผู้เป็นเจ้าของ มีนิสัยช่างประจบ ชอบคลอเคลีย ซึ่งมีความสอดคล้องกับพฤติกรรมการคลอเคลียของแมวตามธรรมชาติที่ต้องการแสดงความเป็นเจ้าของ

นางวิฬาร์จะมีความระแวดระวัง คอยสังเกตสถานการณ์รอบตัวอยู่เสมอ และมีลักษณะการนั่งที่เรียบร้อยอยู่เสมอ คือการนั่งแบบเก็บมือเก็บเท้า หรือนั่งแบบเก็บผ้านุ่ง ซึ่งมีความสอดคล้องกับ

พฤติกรรมของแมวตามธรรมชาติ คือแต่เดิมอาศัยและดำรงเผ่าพันธุ์อยู่ในป่า และแมวเป็นสัตว์ที่มีโครงสร้างร่างกายเล็ก จึงต้องมีความระแวดระวัง คอยสังเกตสถานการณ์รอบตัวอยู่เสมอและบางครั้งต้องคอยหลบซ่อนตัวเพื่อให้ปลอดภัยจากสัตว์ใหญ่อื่นๆหรืออันตรายในป่า

นางวิพาร์จะมีลักษณะการเดินแบบสะดุ้งตัวขึ้น คล้ายการเดินแบบย่องหรือการเดินอย่างเบา ๆ และลักษณะการรำแบบลอยหน้า เชิดหน้า ลักคอ ซึ่งมีความสอดคล้องกับพฤติกรรมการเดินของแมวตามธรรมชาติ ซึ่งแมวจะใช้ขาหน้าและขาหลังด้านตรงกันข้ามจะก้าวตามกันไป โดยมีศีรษะเป็นส่วนช่วยปรับสมดุลของร่างกาย

นางวิพาร์จะมีการจ้องมองเพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายก่อนจะตะครุบ หรือก่อนจะกระโดดเมื่อต้องการขึ้นที่สูง หรือเป็นการจ้องเพื่อให้มั่นใจว่าจะกระทำสิ่งนั้นได้สำเร็จ ซึ่งมีความสอดคล้องกับพฤติกรรมการจ้องมองของแมวตามธรรมชาติ คือหากเป็นการจ้องมองเพื่อที่จะกระโดดเพื่อตะครุบแมวจะต้องใช้พลังกล้ามเนื้อของร่างกายส่วนหลังเพื่อที่จะช่วยให้กระโดดไกลได้อย่างมีประสิทธิภาพ และแมวจะต้องมีความมั่นใจว่าการกระโดดเพื่อตะครุบในครั้งนี้ต้องสำเร็จ แมวจึงต้องใช้การรวบรวมสมาธิเป็นอย่างดี

นางวิพาร์จะมีการเปล่งเสียงร้องแบบแมว โดยออกเสียงว่า “แมว แมว แมว แม่วๆๆๆๆ...แม่ว” ซึ่งมีความสอดคล้องกับพฤติกรรมการคลอเคลียของแมวตามธรรมชาติ คือแมวจะทำเสียงนี้ เมื่อรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และการร้องว่า “แมว” ดังขึ้นแหลมๆ นั่นแสดงว่าแมวกำลังตื่นตกใจ หรือตกอยู่ในสถานการณ์ตึงเครียด หรือว่าโกรธมาก

นางวิพาร์จะมีจิตใจฮึกเหิมในเวลากลางคืน โดยการออกไปเยาะเย้ยพระไชยเชษฐ์ที่ซุ้มประตูเมืองในเวลากลางคืน สังเกตจากการแสดง นางวิพาร์หยอกล้อเล่นเทียนกับพระพี่เลี้ยงทั้งสี่ ซึ่งมีความสอดคล้องกับพฤติกรรมการพักผ่อนของแมวตามธรรมชาติ คือแมวนั้นเป็นสัตว์กินเนื้อที่อาศัยอยู่ในป่า นอนหลับอย่างน้อยวันละ 17 ชั่วโมง และมักจะชอบพักผ่อนในตอนกลางวัน และออกล่าเหยื่อ หรือหาอาหารในตอนกลางคืน ดังเช่นลักษณะท่ารำในฉากที่ 6 ตอนนางแมวเย้ยซุ้ม ดนตรีบรรเลงเพลงเร็วและเพลงฉิ่งจบด้วยเพลงลา นางวิพาร์จะหยอกล้อเล่นเทียนกับพระพี่เลี้ยงทั้งสี่ จากนั้นจึงเยาะเย้ยถากถางพระไชยเชษฐ์จนสมใจ(สะใจ)

นางวิพาร์ต้องการดึงดูดความสนใจ จากพระไชยเชษฐ์และพระพี่เลี้ยงทั้งสี่ ซึ่งมีความสอดคล้องกับพฤติกรรมการเรียกร้องความสนใจของแมวตามธรรมชาติ คือแมวเป็นสัตว์ที่มีลักษณะนิสัยช่างประจบ เอาใจ และในทางกลับกันแมวก็ต้องการให้ผู้เป็นเจ้าของเอาใจ

กลวิธีการแสดงที่ผู้แสดงที่เป็นมนุษย์ต้องแสดงความเป็นแมวได้อย่างแนบเนียน คือการจินตนาการณ์ว่าตนเองเป็นแมวจริง ๆ และในขณะแสดง “มือต้องไว เท้าต้องคล่อง” ซึ่งมีพื้นฐานมาจากการเข้าใจในบทละครอย่างท่องแท้และการเรียนรู้พฤติกรรมของแมวตามธรรมชาติ

นอกจากนี้ผู้แสดงยังต้องแสดงออกทางสีหน้าประกอบการทำบทบาทเพื่อสื่อให้ผู้ชมทราบว่าตัวละครกำลังอยู่ในอารมณ์อะไรตามบทละคร หลักอันเป็นกลวิธีการรำคือ นางแมวต้องแสดงออกทางสีหน้า สื่อออกมาด้วยดวงตา ว่ากำลังเขาะเย้ย ประชดประชัน ถากถาง หรือมีอารมณ์โกรธเคียดแค้นแทนเจ้านายคือนางสุวิญชา แต่การแสดงออกทางแววตานั้นต้องมีความสอดคล้องกับหน้าตาที่แสดงด้วย การใช้น้ำเสียงที่สูงและต่ำ หรือการทำเสียงเลียนแบบแมว รวมไปถึงกิริยาท่าทางของแมวก็เป็นสิ่งสำคัญ จะเป็นส่วนเสริมบุคลิกของตัวละครนางวิฬาร์หรือนางแมวให้ชัดเจนมากกระทั่งผู้ชมเข้าใจว่าเป็นแมวจริงๆ ผู้แสดงเป็นนางวิฬาร์จึงต้องมีการเสริมการรำนอกบทหรือทางเล่น คือการรำที่ไม่มีในบท เป็นการเพิ่มเติมขึ้นนอกเหนือจากที่มีการเขียนไว้ในบทละคร แม้ว่าในบางตอนของบทจะไม่มีบทร้องเพื่อตีบทประกอบก็ตาม ยังคงต้องมีการ “รับบท” “ส่งบท” และ “เสริมบท” เพื่อให้เกิดความแนบเนียนในการแสดงกระทั่งผู้ชมเชื่อว่าเป็นแมวจริงๆ นอกจากนี้ยังทำให้เกิดความสัมพันธ์กับตัวละครทุกตัวในฉากอีกด้วย การรำนอกบทหรือทางเล่นของนางวิฬาร์ คือฉากที่ 6 ตอนนางแมวเย้ยชุ้ม ในบทเย้ยหยัน ประชดประชัน คนตรีบรรเลงเพลงเร็วและเพลงฉิ่งจบด้วยเพลงลานางวิฬาร์เห็นพระไชยเชษฐ์และพระพี่เลี้ยงทั้งสี่ นางวิฬาร์หยอกล้อเล่นเทียนกับพระพี่เลี้ยงทั้งสี่ และขณะที่พระไชยเชษฐ์ทำบท มีการส่งบทมาให้นางวิฬาร์โดยการกระทายไหล่เข้าหานางวิฬาร์ นางวิฬาร์ผลักและท้าวสะเอว พร้อมกับพูดว่า “มาทำไม ทำไม ทำไม มาทำไม” และขณะที่นางวิฬาร์รู้สึกไม่พอใจซึ่งไม่สามารถควบคุมสติตนเองไว้ได้ นางวิฬาร์จะแสดงอาการแบบสัตว์ โดยการกระโดด เช่น การกระโดดขึ้นมาบนเตียงโดยนั่งอยู่ด้านข้างของพระไชยเชษฐ์ การกระโดดลงนั่งกับพื้น การกระโดดลอยตัวอยู่กับที่ และขณะที่ตัวละครอื่นๆกำลังทำบท หรือไม่มีบทของนางวิฬาร์นั้น นางวิฬาร์จะมองค้อนพระไชยเชษฐ์ ทำท่าคล้ายว่าจะเหยียบพระพี่เลี้ยงทั้งสี่ และนางวิฬาร์จะรำแบบไม่ทิ้งมือจะท้าวสะเอวอยู่เสมอ

จากการศึกษาข้อมูลทั้งหมดจะเห็นได้ว่า นางวิฬาร์เป็นตัวละครที่มีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ นางวิฬาร์เป็นตัวนางที่เป็นสัตว์ มีการใช้การร่ายรำที่เป็นแบบมนุษย์และสัตว์ผสมผสานกัน อันเป็นศิลปะเฉพาะตัวที่จะมีการถ่ายทอดกันเฉพาะบุคคล ซึ่งหมายถึงผู้ที่ได้รับบทให้แสดงเป็นนางวิฬาร์และผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดตั้งแต่ต้นเรื่องหรือตอนอุบายนางทั้งเจ็ด ตอนพบพระโอรส ตอนนารายณ์ธิเบศร์ประพาสป่า และตอนนางแมวเย้ยชุ้มนี้มีเพียงคนเดียวเท่านั้น จึงเห็นควรนำการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ ทั้งสี่ตอนหรือตอนอุบายนางทั้งเจ็ดถึงนางแมวเย้ยชุ้มนี้ มาบรรจุไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอนเพื่อสืบทอด และเป็นการพัฒนาทักษะความสามารถในการแสดงทางนาฏยศิลป์ไทย นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่สามารถศึกษาค้นคว้าต่อเนื่องจากวิจัยเล่มนี้ได้คือ

1. ประวัติและผลงานอาจารย์นพรัตน์ หวังในธรรม ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม

2. ประวัติการแสดงบทบาทนางวิพาร์ของอาจารย์เฉลิมศักดิ์ เย็นสำราญ นักวิชาการศึกษา 6 ฝ่ายตำรา สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

3. วิวัฒนาการของละครนอกเรื่องไชยเชษฐ์ : กรณีศึกษา 3 สมัย สมัยอยุธยา สมัยรัชกาลที่ 2 สมัยรัชกาลที่ 9